

Müstəqillik dövrünün bədii nəsr nümunələrində işlənən təxəllüslərin üslubi-lingvistik xüsusiyyətləri

Nərmin Qocayeva

“Müasir Azərbaycan dili” şöbəsi, doktorant. AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. Azərbaycan. E-mail: qocayeva.nermin1991@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8109-0295>

XÜLASƏ

Məqalədə poetik onomastikanın köməkçi adlar qrupunun müəyyən bir sahəsini əhatə edən təxəllüs kateqoriyasından bəhs olunmuş, müstəqillik dövründə yazılan nəsr əsərlərində işlənən təxəllüslərin üslubi xüsusiyyətləri, leksik-semantik mənə qrupları verilmişdir. Təxəllüslərin üslubi xüsusiyyətləri dedikdə, bədii əsərlərdə işlənən və obraz haqqında əlavə məlumat verən adlar nəzərdə tutulur. Təxəllüs bədii üslubda obrazlılığın yaranmasında, əsərlərin bədii dəyərinin yüksəlməsində və daxili məzmununun zənginləşməsində mühüm rol oynayır. Bir sözlə, nəsr əsərlərində istifadə olunan gizli imzalar həmin əsərin məzmun və ideyası ilə əlaqədar olur.

AÇAR SÖZLƏR

müstəqillik dövrü,
təxəllüs, yazıçı üslubu,
leksik-semantika,
nəsr əsərləri

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

göndərilib: 05.10.2021
qəbul edilib: 11.10.2021

MƏQALƏNİ ÇAPA MƏSLƏHƏT BİLƏN

Filologiya elmləri
doktoru, professor İsmayıl
Kazımov.

Style-linguistic characteristics of the pseudonyms used in fiction in the years of independence

Narmin Gojayeva

Department of "Modern Azerbaijani language", doctoral student. Institute of Linguistics named after Nasimi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: qocayeva.nermin1991@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8109-0295>

ABSTRACT

The article discusses the category of pseudonyms that cover a specific area of the group of auxiliary nouns in poetic onomastics. Here are the stylistic features of nicknames used in prose works written during the independence period, lexical-semantic groups of meanings. The stylistic features of pseudonyms include names that are used in works of art and provide additional information about the image. They also play a role in the creation of imagery in the artistic style. In addition, nicknames play a role in increasing the artistic value of works and enriching their internal content. In short, the secret signatures used in prose are related to the content and idea of the work.

KEYWORDS

period of independence,
pseudonym, writer's style,
lexical-semantics,
prose works

ARTICLE HISTORY

Received: 05.10.2021

Accepted: 11.10.2021

Giriş / Introduction

Köməkçi ad kateqoriyalarının müəyyən bir qrupunu təxəllüslər təşkil edir. Ərəb-fars sözləri lüğətində ərəb mənşəli “təxəllüs” sözü iki mənada işlənir:

“1) qurtarma, xilasolma;

2) yazıçıların, şairlərin özləri üçün götürdükləri ad” [2, s.636].

E.Qasımova və A.Əliyeva müəllifi olduqları “Azərbaycan satirik mətbuatında gizli imzalar” adlı tədqiqatlarında təxəllüsü belə xarakterizə etmişlər: “Təxəllüs, sənət adamlarının bədii zövqü, hissi, mənəvi aləmi, dünyagörüşü, taleyi, yaşam tərz, ictimai-siyasi, sosial durumu, əsl və nəcabəti, dini mənsubiyyəti, yaradıcılıq qüdrəti ilə bağlı olub, onun özü-özünü başqalarından fərqli, seçilmiş, gördüyü və görmək istədiyi kimi təqdim etdiyi, ciddi poetik, şairanə addır” [6, s.7].

Təxəllüslərdən istifadə tarixi qədim dövrə gedib çıxır. Azərbaycanın bir çox tarixi şəxsiyyətləri – hökmdarlar, yazıçılar, şairlər xalq arasında öz ləqəb, titul və təxəllüsləri ilə tanınmışlar. Görkəmli dilçi-alim A.Paşayevin də qeyd etdiyi kimi, “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində XII əsrdən başlayaraq, müxtəlif sənətkar və alimlər təxəllüslərdən geniş istifadə etməyə başlamışlar” [9, s.17]. Tanınmış alim və şairlərin özlərinə götürdüyü təxəllüslər, əsasən, toponimlərdən düzəlirdi. Bu ənənə XIV əsrə qədər davam etmişdir. XIX əsrin əvvəllərindən etibarən isə, təxəllüslərin soyadlarla bərabər işlənməsinin şahidi oluruq. Bu barədə görkəmli dilçi-alim A.Qurbanov “Azərbaycan onomalogiyasının əsasları” kitabında yazır: “Dil faktları göstərir ki, təxəllüslərin meydana gəlməsində, formalaşmasında və sabitləşməsində ictimai-siyasi, tarixi, mədəni inkişaf amilləri əhəmiyyətli rol oynayır” [5, s.119]. Daha sonra müəllif təxəllüslərin növləri, meydanagəlmə səbəbləri, leksik-qrammatik xüsusiyyətləri haqqında məlumat verir: “Yaradıcı şəxsiyyətlərin özləri mənsub olduqları dilin leksikası əsasında özlərinə münasib söz seçib xüsusiləşdirərək təxəllüslərə çevirirlər. Nəsimi, Füzuli, Vaqif və digər təxəllüslər bu cür yaranmışdır. Lakin Əfzələddin İbrahim oğluna “Xaqani” təxəllüsü öz müəllimi Əbülülə tərəfindən verilmişdir. Hər iki halda, istər təxəllüsü şəxs özü seçdikdə, istərsə də ona başqası tərəfindən verildikdə həmin təxəllüsün ömrünün uzun olması bilavasitə şəxsiyyətin fəaliyyəti ilə bağlıdır” [5, s.117-118].

Azərbaycan antroponimiyasında özünəməxsus yeri olan təxəllüslər əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi, müasir dövrümüzdə də geniş şəkildə işlədilir. Onlar dövrün tələblərinə uyğun da seçilə bilər: “Təxəllüslərin meydana gəlməsində dövrün, zamanın bir sıra xüsusiyyətləri də müəyyən rol oynayır. Bu xüsusiyyətlər təxəllüslərin semantikasına, strukturuna təsir göstərir. Əgər müstəqillik illərinə qədər

təxəllüslərin real subyektləri, əsas etibarilə, şair və yazıçılar hesab edilirdisə, artıq bu məhdudiyət aradan qalxmış, təxəllüslərdən istifadə kütləviləşmişdir. Azərbaycanda mətbuatın, televiziyanın, radionun, kitab nəşri işinin, ədəbiyyatın, publisistikanın inkişafı ilə bağlı olaraq təxəllüslərdən kütləvi istifadə ümumi antroponimik sistemdə bu onomastik vahidlərin mövqeyini xeyli gücləndirmişdir. İndinin özündə də ayrı-ayrı müəlliflərin imzası kimi, az qala, hər gün yeni bir təxəllüs meydana gəlir, təxəllüslər fondu müxtəlif nümunələrlə zənginləşir” [1, s.135].

Müstəqillik illərində təxəllüslərdən istifadə əvvəlki dövrlərlə müqayisədə üstünlük təşkil edir. Çünki müasir dövrdə təxəllüslərdən yalnız şair, yazıçı, rəssam, memarlar deyil, əksər sənət və peşə sahibləri də istifadə edirlər. Digər bir səbəb isə, onların müstəqillik dövründə xeyli zənginləşməsidir. Bu, Azərbaycan Respublikasının sosial, ictimai-siyasi və digər sahələrində baş verən dəyişikliklərlə bağlıdır. Dövrün, zamanın bir sıra xüsusiyyətləri də təxəllüslərin meydana gəlməsinə şərait yaradır. “Müasir dilimizdə təxəllüslərin öyrənilməsi nə dərəcədə vacibdirsə, yeni yaranıb formalaşan təxəllüslərin də dilimizə uyğun formalaşması bir o qədər zəruridir. Ona görə də bu dil prosesi daim diqqət mərkəzində olmalıdır” [5, s.129].

Təxəllüslərin öyrənilmə tarixinə nəzər saldıqda aydın olur ki, Azərbaycan antroponimiyasında bu onomastik adlar haqqında müxtəlif fikirlər söylənilmişdir. Görkəmli dilçi-alimlərimiz A.Qurbanov, Ş.Sədiyev, Z.Sadıqov, M.Çobanov, Z.Verdiyeva, A.Paşayev və başqaları öz əsərlərində təxəllüslər və onların mənə qrupları haqqında geniş məlumat vermişlər. E.Qasımova və A.Əliyevanın “Azərbaycan satirik mətbuatında gizli imzalar”, Q.Məmmədlinin “İmzalar” kitabında Azərbaycan ədəbiyyatı və mətbuatında müxtəlif zamanlarda işlənən dörd minə yaxın gizli imza və təxəllüslər verilmişdir. L.Piriyeva “Molla Nəsrəddin” jurnalındaki onomastik vahidlər” adlı kitabında təxəllüslər, onların mənə qrupları və leksik-qrammatik xüsusiyyətləri haqqında ətraflı məlumat vermişdir. A.Paşayev isə “Azərbaycan təxəllüşünaslığının əsasları” kitabında təxəllüslərin üslubi xüsusiyyətlərindən bəhs etmişdir. Məlumdur ki, poetik onomastikada təxəllüslərdən də müəyyən üslubi məqsədlər üçün istifadə olunur. Belə ki, xüsusi adlar bədii ədəbiyyatda zəngin üslubi imkanlara malik olur. Adların obrazlara verilməsi, əsərin ideyasının inkişafında onların rolu mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Verilən adlar istənilən obraz haqqında daha ətraflı məlumat vermək üçün və ya obrazın tanınmış biri olduğunu göstərmək üçün istifadə olunur. Yazıçılar özünəməxsus üslub tərzləri ilə seçilirlər. Onlar əsərlərində istifadə etdiyi hər söz və ifadəyə fikir verdiyi kimi, adlandırma məsələsinə də xüsusi əhəmiyyət verirlər. Bu zaman yalnız əsərin deyil, həm də obrazların, hadisələrin cərəyan etdiyi məkanların və s. adlandırılması nəzərdə

tutulur. “Yazıçının yaradıcılığında xüsusi ada, onomastik vahidə münasibət birbaşa sənətkarlıq məsələsi ilə bağlıdır. Bu, ədibin yaradıcılığının üslubi imkanlarını da müəyyənləşdirir” [4, s.56]. Bu baxımdan, müstəqillik dövrü yazıçılarının bədii əsərlərində işlənmiş antroponimik sistem də maraqlı üslubi xüsusiyyətləri ilə diqqət cəlb edir. Görkəmli yazıçımız İ.Hüseynovun bu dövrdə yazdığı “İsahəq, Musahəq” romanında verilən təxəllüsə nəzər yetirək. Əsərdə Canbalayev və Rəşid arasında gedən söhbətdə deyilir: “Niyə “Anadil” qoymusan təxəllüsünü?! İzah elə!.. Yazmalıyam! – Təkrar edirəm, bilirsiniz ki, quş adıdı Anadil. Ağacın budağına tərsinə qonur Anadil, ayaqları yuxarıda, başı aşağı. Niyə belə tərsinədi bu dil?! Mənim təxəllüsümün əsas mənası ana dilimizin tərsinə çevrilməyindədi” [16, s.413]. Göründüyü kimi, Rəşidin özünə “Anadil” təxəllüsü götürməsinin səbəbi öz doğma dilinin vəziyyətindən təsirlənməsidir. Nümunədən də aydın olur ki, həmin illərdə dil sahəsində baş verən dəyişikliklər yazıçını narahat edirdi. Burada yazıçı təxəllüsdən üslubi məqsəd kimi istifadə etmişdir.

Yazıçı S.Səxavət “Nekroloq” romanında müxtəlif dövrlərdə yaşamış və özlərinə təxəllüs seçmiş dahi şairlərin obrazlarını canlandırmışdır. O, üslubi məqsədlər üçün əsərdə Şeyx Nizami, Nəsimi, Füzuli, Sabir, S.Vurğun, Ə.Vahid təxəllüsləri ilə tanınan şairləri bir dövrdə canlandırır: “İzzəti-hüzurunuzda özünü böyük Füzulinin yadigarı hesabında görən qəzəlxan Ə.Vahid iradi-nitq eliyəcək” [17, s.158]. “Yalnız Şeyx Nizami əl çalandan sonra izdiham özünə gəlib dahi sənətkara qoşuldu” [17, s.159]. “S.Vurğunu da möhkəm alqışladılar – əgər alqışlar yağış olsaydı, indi bu izdihamın özünü də sel aparmışdı” [17, s.159]. “ – Məni yandıran o Nəsimidi ee, özü də aradan çıxıb, öz dərisini qoruyub saxlaya bilməyən kişi indi xalqa gün ağlamaq istəyir...” [17, s.161]. Nümunələrdən də göründüyü kimi, yazıçı tarixi şəxsiyyətləri Qarabağın azadlığı uğrunda gedən izdihamda təsvir edir. Millətimizin bu vəziyyətə düşməsinə, Qarabağda ermənilərin at oynatmasını Füzulinin dili ilə tənqid edir. Əsərdə verilən bu tarixi obrazlar onun bədii dəyərini daha da artırmışdır. Romandan da məlum olur ki, yazıçı irəli sürdüyü fikirləri, ideyanı, məzmunu ifadə etmək üçün təxəllüslərdən yerli-yerində istifadə etmişdir.

Müstəqillik illərinə aid nəsr əsərlərindəki təxəllüslərin lingvistik xüsusiyyətlərinin müasir dilçilik elminin tələbləri səviyyəsində təhlil edilməsi, digər leksik-semantik söz qrupları arasında onomastik vahidlərin mövqeyinin araşdırılması onomastika elmi üçün mühüm məsələlərdir. Onların üslubi-lingvistik təhlili də Azərbaycan dilinin tarixini, inkişaf yollarını öyrənmək baxımından əhəmiyyətlidir.

Aparılan tədqiqatlar onu deməyə əsas verir ki, müstəqillik dövrünə aid bədii əsərlərdə işlənən təxəllüslər həm apelyativ sözlərdən, həm də xüsusi adlar əsasında yaranıb formalaşmış leksemlərdən ibarətdir. Apelyativ sözlər əsasında yaranan təxəllüslərə *Anadil, Qocagül, Qarayel, Qurumgöy, Ağləpə* və s., xüsusi adlar əsasında yaranan təxəllüslərə isə *Oğuz, Nizami, Füzuli, Sabir* və başqalarını misal göstərmək olar. A.Qurbanov təxəllüsləri dil tərkibinə görə iki qrupa ayırır:

1. Azərbaycan dilinə məxsus təxəllüslər;
2. ərəb-fars mənşəli təxəllüslər [5, s.126].

Azərbaycan ədəbi dilində olduğu kimi, müstəqillik illərinə aid bədii əsərlərdə işlənən təxəllüslərin əksəriyyətini də ərəb-fars mənşəli təxəllüslər təşkil edir. Bu dövrə aid bədii əsərlərdəki təxəllüslər quruluşuna görə də fərqlidir – sadə, düzəltmə və mürəkkəb. Bir kökdən ibarət olan sadə təxəllüslərə nümunə olaraq, S.Səxavətin “Nekroloq” romanında *Nizami, Nəsimi, Füzuli, Sabir* obrazlarını, Müşfiq Xanın “Milanaya məktub” əsərində isə, *Oğuzu* göstərmək olar.

“Kök və şəkildən ibarət olan düzəltmə təxəllüslər sadə və mürəkkəb təxəllüslərdən fərqli olaraq çox az hallarda işlənir. Onun bir funksiyası ad düzəltməkdir” [12, s.57]. Məsələn, “*Nailə Ağlar*” təxəllüsündə -lar şəkilçisi omonim şəkilçidir.

Quruluş baxımından mürəkkəb antroponimlər mürəkkəb sözlərə oxşayır, çünki hər ikisinin yaranma üsulları bir-birinə bənzəyir. Mürəkkəb təxəllüslərə A.Məsudun “Dahi” hekayəsində *Qocagül, Ağləpə, Qarayel, Qurumgöyü*, İ.Hüseynovun “İsahəq, Musahəq” əsərində isə *Anadil* təxəllüslərini misal göstərmək olar. “*Qocagül*” təxəllüsü sadə sifətlə “gül” sözünün birləşməsindən əmələ gəlmişdir. “Azərbaycan və qohum türk dillərində yüzlərlə adlar vardır ki, “gül” lekseminin ümumişlək sözlərə, ya da sadə adlara qoşulması ilə mürəkkəb adlar yaranmışdır” [12, s.59]. Azərbaycan antroponimiyasında “gül” sözü ilə, adətən, qadın adları yaranır. Lakin *Qocagül* təxəllüsündə “gül” leksemi qadın deyil, kişi adı yaratmışdır. Əsərdə verilən *Ağləpə və Qarayel* təxəllüsləri sadə sifətlə sadə isimlərin birləşməsindən, *Anadil* iki sadə ismin birləşməsindən, *Qurumgöy* isə düzəltmə isimlə sadə sifətin birləşməsindən yaranmışdır.

Müstəqillik dövrü nəsr əsərlərinin dilində işlənən təxəllüslərin demək olar ki, əksəriyyətində morfoloji göstəricilərdən istifadə olunmamış, onların yaranmasında leksik və semantik cəhətlərə üstünlük verilmişdir. Leksik-semantik xüsusiyyətlərinə görə təxəllüsləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. *Uydurma təxəllüslər*: Belə təxəllüslər yazıçı təxəyyülünün məhsulu olaraq, müəyyən üslubi xarakter daşıyır. Bununla əlaqədar A.Qurbanov yazır: “Yazılı

ədəbiyyatda sənətkarlar xüsusi adlardan iki istiqamətdə istifadə edirlər: xalq tərəfindən yaranan və rəsmi dövlət sənədlərində əks olunan real onomastik vahidlər, yazıçının öz yaradıcılığının məhsulu olan poetik onomastik vahidlər” [5, s.440]. Uydurma adlardan yazıçılar əsərin ideya-bədii təsir gücünü artırmaq, süjeti tam çatdırmaq, obrazın daxili aləmini açmaq, oxucunun əsərə marağını artırmaq və s. məqsədlər üçün istifadə edirlər. Belə adlar, həmçinin obrazın xarakterinə, əməlinə və digər xüsusiyyətlərinə görə yaradılır. Bəzən də adlandırma dildə və nitqdə istifadə zamanı istənilən mənəni ötürə bilmir, buna görə də yazıçılar yeni adlar seçirlər. “Əslində yeni söz yaratmaq bədii üslubda daha çox mübahisə yaradan məsələlərdəndir. Ədəbiyyat tarixindən klassiklərin bədii dilə yeni sözlər gətirməklə, onun lüğət fondunu zənginləşdirdikləri bizə məlumdur. Lakin bu, bədii ədəbiyyatın vəzifəsi olmasa da, yaradıcılıq baxımından təqdirəlayiq bir işdir” [2, s.11]. Bir çox ədiblərin əsərlərində yazıçı təxəyyülünün məhsulu olan uydurma adlarla qarşılaşırıq. A.Məsudun “Dahi” hekayəsində də belə təxəllüslərə rast gəlirik. Yazıçı yaratdığı obrazların daxili aləminin açılması və tipin oxucuya hərtərəfli çatdırılmasında bədii vasitə kimi təxəllüslərdən məharətlə istifadə etmişdir: *Səhhət Qurumgöy, Dünya Qocagül, Əhməd Ağləpə, Qaya Qarayel*. “*Odur ki, günün axırına yaxın Əhməd Ağləpə çaşqın görkəmlə kabinetin qapısından içəri boylanarkən, Qulam Hüseyinli o gecəki yuxusunu xatırladı*” [14, s.103]. Bu nümunədə verilən “*Ağləpə*” təxəllüsü yazıçı təxəyyülünün məhsuludur. Yazıçı əsərdə təxəllüsləri hansı məqsədlə seçdiyi haqqında fikir bildirmir. Nümunələrə nəzər salaq: “*Bu an telefon zəng çaldı və dəstəyin o biri başından Qaya Qarayelin çığirtısı eşidildi*”. “Qara yel” kənd təsərrüfatı bitkilərini məhv edən külək növüdür. Bədii ədəbiyyatda yazıçı və şairlər öz əsərlərində “qara yel” ifadəsindən istifadə edirlər. S.Süleymanov “Qarayel” povestinə, Ə.Gorani isə “Qara yel” romanına belə bir başlıq seçmişdir. Onlar “Qarayel” təxəllüsünü məcazi mənada işlətmişlər: “*Qulam Hüseyinlinin – Nə bəyanat?... Siz də ev istəyirsiniz? – sualına, Dünya Qocagül – Niyə də istəməyək? Biz burada acından qırılıriq, mənzilləri isə əlli yerdə imarəti olan qocalara verirlər*” [14, s.115]. Maraqlı təxəllüslərdən biri də “*Qocagül*” təxəllüsüdür. “*Prezident ... Səhhət Qurumgöyün son silsiləsindən şeir deyib*” [14, s.116]. Nümunələrdə təsvir olunan bu obrazların timsalında müəllif dövrünün ictimai xadimlərinin acınacaqlı vəziyyətini təsvir etmişdir. Əsərdə obrazların xarakteri ilə təxəllüslər arasında uyğunluq yaradılmışdır. Onların seçdiyi təxəllüslərdən də bəlli olur ki, bu ziyalıların elmə dair gördüyü işlər mənasız və faydasızdır.

2. *Tarixi şəxsiyyətlərin adlarından yaranan təxəllüslər*: Bədii əsərlərdə tarixi şəxsiyyət, yazıçı, şair, məşhur qəhrəmanlar, əfsanəvi adlara üslubi məqsədlər üçün müraciət olunur. Məsələn, *Atilla Zərdüşt, Nizami, Nəsimi, Füzuli, Sabir* və b. A.Məsudun “Dahi” əsərində verilən nümunəyə nəzər salaq: “*Bir də deyilənə görə Atilla Zərdüştün vəziyyəti ağır idi*” [14, s.113]. Atilla və Zərdüşt ayrı-ayrı dövrlərdə yaşamış tarixi şəxsiyyətlərdir. Müəllif bu iki adı bir araya gətirərək, təxəllüs kimi vermişdir. Bu barədə H.Hüseynovanın fikirləri də böyük maraq doğurur: “Poetik onomastikada görünən maraqlı cəhətlərdən biri onomastik vahidlərin poetik vasitəyə çevrilmələri, məcazi mənə kəsb etmələri ilə bağlıdır. Tarixi şəxsiyyətlərin adları özlüyündə ad olmadan əlavə müəyyən mahiyyət kəsb edir. Əfsanəvi və ədəbi qəhrəmanların adları yazıçıların yaradıcılığında bir silsilə təşkil edir. Yazıçının hadisəyə, təcəssümünü verdiyi məsələyə münasibətini bildirir” [4, s.14].

Bir çox hallarda bəzi yazıçıların yaradıcılığında, tarixi şəxsiyyətlərin həyatından bəhs edən əsərlərdə tarixi təxəllüslərə rast gəlirik. Məsələn, Ə.Cəfərzadənin Məhəmməd Füzulinin həyat və yaradıcılığında bəhs edən “Eşq sultanı” romanında *Füzuli, Fəzl, Mühibbi* kimi təxəllüslər vardır. “*Həbib Məhəmmədin “Füzuli” təxəllüsüylə yazdığı qəzəlləri əvvəlcə başqalarından eşitdi, sonra da onun öz dilindən dinlədi*” [15, s.76]. “*Atanın qulağı çalmışdı. Bilirdi ki, “Fəzli” təxəllüsü ilə şeirlər yazır*” [15, s.62]. “*Amma Bağdad Yavuz Sultan Səlim kimi qəzəbnak bir Sultan əvəzinə qanunlara əsl mənada riayət etməyən, eyni zamanda şair, alim, zərif bir insan olan Mühibbi təxəllüsü ilə şeirlər yazan şairin gəldiyindən xəbərsizdi*” [15, s.91]. Tarixi mövzuda yazılan bu romandan verilən nümunələrdəki təxəllüsləri tarixi şəxsiyyətlərin özləri seçmişdir. Onlara İ.Hüseynovun “İsahəq, Musahəq” əsərində (*Səməd Vurğun, Nizami Gəncəvi*) və S.Səxavətin “Rəmiş” hekayəsində də (*Məmməd Araz, Yaşar Nuri*) rast gəlirik.

3. *Quş adları əsasında yaranan təxəllüslər*: “Azərbaycan antroponimiyasında zoonimlər, daha doğrusu, müəyyən quşların adını bildirən sözlər də ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən təxəllüs kimi qəbul edilmişdir” [13, s.100]. Z.Verdiyeva onları “ornitonim” təxəllüslər adlandırmağı daha doğru hesab etmişdir. Əvvəllər bu cür təxəllüslərdən yazıçı və şairlər daha çox siyasi məqsədlə istifadə etmişlər. Bədii əsərlərin dilində nadir hallarda rast gəlinən belə təxəllüsləri sənətkarlar müəyyən üslubi məqsədlərə görə işlədirlər. İ.Hüseynovun yuxarıda adı çəkilən əsərindəki “*Anadil*” təxəllüsü buna nümunədir. Rəşid obrazının özünə məhz bu təxəllüsü seçmə səbəbi də siyasi məsələlərlə əlaqədardır.

4. *Qəm, qüssə, dərd, kədər mənalarını bildirən sözlərdən yaranan təxəllüslər*: Yazıçılar belə təxəllüsləri, əsasən, obrazın ictimai vəziyyəti və məişəti ilə

əlaqələndirirlər. Məsələn, “*Nailə Ağlar*” – “*Nailə nənəm adını Nailə Ağlar qoymuşdu*” [16, s.387]. “*Küskün*” – “*Xalq şairi Küskünün dəfni Dövlət Dəfn Komissiyasının qərarı ilə üç gündən sonraya – Yazıçılar Birliyinin Qurultayı işini bitirən günün səhərisinə təyin olundu*” [14, s.113].

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, məqalədən belə nəticəyə gəlinir ki, yazıçılar, şairlər, habelə digər sənət sahibləri təxəllüslərdən müxtəlif üslubi məqsəd və vasitələr üçün istifadə edirlər. Müstəqillik illərində bədii dildə onların leksik-semantik xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırılması, təxəllüslər haqqında məlumat verməklə yanaşı, Azərbaycan ədəbi dilinin bədii üslubu üçün də müəyyən məlumat vermiş olur. Təxəllüslərin üslubi və leksik-semantik cəhətdən araşdırılması dilçiliyimiz üçün əhəmiyyətli məsələlərdən biridir.

Digər bir mühüm məsələ isə onomastikanın ən geniş sahələrindən biri olan antroponimiyanın tərkib hissəsinə daxil olan şəxs adları, soyadlar, ləqəb və təxəllüslərin xarakterik xüsusiyyətlərini dərinlən öyrənməkdir. Çünki yalnız yazıçı, şairlərin deyil, həm də jurnalistlər və ayrı-ayrı müəlliflərin də anonim imza kimi istifadə etdikləri bu köməkçi ad kateqoriyası onomastikanın digər şöbələri ilə sıx bağlıdır. Toponimlər (yer adları), hidronimlər (su hövzələrinin adları), ornitonimlər (quş adları) əsasında formalaşan təxəllüslər zaman-zaman mövcud olaraq, gizli imzalar kimi istifadə olunmuşdur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Cəfərli Y. (2014). Azərbaycan dilinin onomastikası müstəqillik dövründə. Bakı, Elm və təhsil. 386 s.
2. Əliyeva D. (2010). M.S.Ordubadinin dili və üslubu. Bakı, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, № 2, s.10-14.
3. Ərəb və fars sözləri lüğəti. (1967). Bakı, Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı. 1035 s.
4. Hüseynova H. (2017). Bədii əsərlərdə onomastik vahidlərin rolu. Bakı, ADPU nəşriyyatı. 190 s.
5. Qurbanov A. (2004). Azərbaycan onomologiyasının əsasları, II cild (2 cilddə). Bakı, Nurlan. 504 s.
6. Qasımova E., Əliyeva A. (2019). Azərbaycan satirik mətbuatında gizli imzalar. Bakı, Avropa. 194 s.
7. Mikayılova Ə. (2008). Onomastik vahidlərin üslubi imkanları. Bakı, Memar Nəşriyyat-Poliqrafiya. 302 s.
8. Mustafayeva Q. (1990). Adların üslubi imkanları. Bakı, APİ nəşri. 98 s.
9. Paşayev A. (2015). Azərbaycan antroponimikası. Bakı, 320 s.
10. Paşayev A. (2018). Azərbaycan təxəllüsşünaslığının əsasları. Bakı, Elm və təhsil. 304 s.
11. Piriyeva L. (1997). “Molla Nəsrəddin” jurnalında onomastik vahidlər. Bakı, 119 s.
12. Vəliyeva T. (1997). Mehdi Hüseynin onomastikası. Bakı, Zaman. 82 s.
13. Verdiyeva Z. (1990). Köməkçi ad kateqoriyaları. Bakı, Maarif. 225 s.
14. Məsud A. (2005). Yazı (roman, esse, hekayə). Bakı, Qanun nəşriyyatı. 432 s.
15. Cəfərzadə Ə. (2005). Eşq sultanı. Bakı, Şirvanəşr. 204 s.
16. Hüseynov İ. (2009). Seçilmiş əsərləri, V cild (6 cildə). Bakı, Avrasiya press. 480 s.
17. Səxavət S. (2003). Nekroloq (roman). Bakı, Mütərcim. 392 s.